

Gaja Kos

Ljubljana

TABUJI V DOMAČI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI – MED ŽELJO PO SKRIVANJU IN ŽELJO PO RAZKRIVANJU

Prispevek prinaša nekaj premislekov (in izhodišč za nadaljnjo debato) o tabujih v domači mladinski književnosti, pri čemer se osredotoča predvsem na najstniško realistično književnost. Med drugim skuša odgovoriti na vprašanja, ali so iz domače mladinske literarne produkcije res izginili že skoraj vsi tabuji in kdo se s tabuji spopada bolj junaško – nekateri starši in učitelji ali avtorji.

Kar je tabu za ene, ni nujno tudi za druge

Če začnem pri enem od možnih začetkov: v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ob besedi tabu najdemo na drugem mestu razlago: »stvar, ki se ne sme kritično obravnavati« in »skrivana, prikrivana stvar«. Kaj se zdi komu potrebno skrivanja in prikrivanja, je seveda različno od posameznika do posameznika, odvisno na primer od posameznikove pripadnosti določeni skupnosti ali skupini. Kar je tabu za ene, ni nujno tabu tudi za druge. Gre torej za subjektivno kategorijo, kar se lepo pokaže tudi v mladinski književnosti oziroma v odnosu beročih do obravnavanih tem. Javne polemike ob nekaterih knjigah so pokazale, da so za nekatere tabu že vulgarizmi, uporabljeni v besedilu, medtem ko so za druge to prizori nasilja, drogiranja, samomora in tako naprej, in spet – ene zmoti takorekoč že samo omemba nasilnega dejanja, druge nazorni opisi... Na tem mestu govorim predvsem o – poudarjam – nekaterih starših in pedagoških delavcih, pa tudi kakšnem drugem, običajno odraslem bralcu, kajti že večkrat se je v domačem literarnem prostoru izkazalo, da imajo prav omenjeni za razliko od avtorjev, mladih bralcev pa tudi literarnih kritikov in drugih strokovnjakov pogosto »težave« s tabuji, da torej prav oni marsikatero temo ocenijo/opredelijo kot tabu in do nje oziroma njene obravnave zavzamejo odklonilen odnos². Če torej nekoliko posplošim, imamo pri nas opraviti z dvojim: na eni strani imamo avtorje (in urednike ter založnike), ki se borijo proti tabujem, proti zatiskanju oči, ki si prizadevajo otroke in mladostnike seznaniti tudi z bolečimi, kočljivimi, problemskimi, temnejšimi platmi življenja, ki so torej naklonjeni razkrivanju; na drugi strani pa imamo predvsem – že omenjene – odrasle bralce, ki so naklonjeni skrivanju in vzdrževanju tabujskega statusa nekaterih tem ter razkrivanju odločno nasprotujejo.

Darja Lavrenčič Vrabec in Ida Mlakar sta leta 2001 zapisali:

Zdi se, da dandanes v mladinski književnosti ni skoraj nobenega tabuja več, da ni torej nobene skrivnosti več, ki bi jo odrasli skrivali pred mladimi. Izjemo morda predstavljata le

² To seveda ni zgolj problem našega prostora, cenzura v različnih oblikah je prisotna tudi v tujini; leta 2005 se je na primer v zakonodaji Alabame pojavil zakonski osnutek, ki naj bi javnim in šolskim knjižnicam prepovedal posedovanje in posredovanje knjig s homoseksualno tematiko, če navedem samo *en* primer, žal pa bi lahko različnim cenzorskim praksam in poskusom posvetila kar samostojen prispevek.

še dva tabuja v mladinski književnosti, ki še nista detabuizirana, to sta politika in religija (Lavrenčič Vrabc in Mlakar 2001: 6).

Kasneje se je v mladinskem leposlovju tudi o teh dveh področjih pisalo, vendar resda manj kot o marsikateri drugi temi (med najbolj pogosto obdelovanimi so odvisnost, različne oblike nasilja, prestopništvo in samomor ali poskus samomora oziroma smrt). Kljub temu pa je Dragica Haramija v zvezi z opusom Janje Vidmar še nedavno zapisala:

Pogosto so njena dela, predvsem tista za mlade odrasle, komentirana kot provokativna /.../ Nekatero druge teme, npr. ksenofobija, drugačnost, zlorabe, so pač očitno še vedno tabuizirane ali pa so tabuizirane v mladinski književnosti (Haramija 2009: 152).

Na primeru Vidmarjeve (in mnogih drugih domačih avtorjev) bi pravzaprav lahko sklepali, da teme, kot so ksenofobija, drugačnost itd., niso tabuirane v mladinski književnosti, pač pa v določenem delu družbe oziroma med bralci mladinske književnosti, največkrat med odraslimi, torej tistimi, ki jim ta književnost primarno sploh ni namenjena.

Tabujske oziroma problemske teme

Ker ima vprašanje, kaj vse je tabu, več možnih odgovorov, bom v nadaljevanju raje kot o tabujskih temah govorila o problemskih temah in o problemski literaturi, pri čemer pa je očitno, da so nekatere problemske teme za marsikoga tabu (oziroma bi si marsikdo želel, da bi ostale tabu; kajti s tem, ko se neka dotlej še neobravnavana tema pojavi v vsem dostopni knjigi, je pravzaprav avtomatično detabuizirana). Sama problemsko (najstniško) literaturo – zelo na kratko povzeto – razumem kot tisto, ki svojo fabulo osredišči okoli objektivno gledano resnega eksistencialnega problema, ki mladostniku predstavlja hude duševne ali telesne stiske, pogosto do takšne mere, da je ogroženo njegovo življenje. Omenjeni, recimo jim problematični bralci, pa problemsko literaturo, sodeč po odzivih na nekatere problemske romane (slikanice so poglavje zase), razumejo kot tisto, s katero imajo sami probleme.

S katerimi problemskimi temami se ukvarjajo domači avtorji v svojih mladinskih romanih? Prispevek jih uvršča v enajst tematskih sklopov, in sicer: smrt in samomor (oziroma poskus samomora), psihične motnje, fizična hendikepiranost, iskanje spolne identitete, nasilje (psihično in fizično; znotraj družine in med vrstniki), mladostniki brez staršev, odvisnosti, bolezni, nezaželena najstniška nosečnost in starševstvo, delinkventnost, rasna nestrpnost ter politični problemi³. Samo ugibamo lahko, česa od naštetega bi se kak bralec med platnicami mladinske knjige ustrašil.

Status neke teme se lahko s časom tudi spreminja (pri čemer se moramo zavedati, da imamo tudi v zvezi s tem procesom opravka z dvema perspektivama – perspektivo avtorja in perspektivo bralca); tematizacija najstniške nosečnosti danes bržkone ni nekaj enako pogumnega ali radikalnega, kot je bila v časih pisa-

³ V tujih delih bomo našli tudi ekološko problematiko, ki pa je pri nas, zanimivo, vezana predvsem na slikanice ali pa se pojavlja v problemsko naravnanih fantazijskih pripovedih ali v okviru avanturističnega žanra.

telja Antona Ingoliča. V različnih momentih so torej teme, ki so vsaj v nekaterih krogih veljale za tubijske, s tem ko so vstopile v mladinsko književnost, doživele detabuizacijo (ena prvih, ki je bila v mladinski književnosti detabuirana, je bila prav tema najstniške spolnosti), prav tako pa se dogajajo in so se dogajali tudi prehodi od problemskih tem do »navadnih«, neproblemskih tem. Zgovoren primer je prav tema najstniške spolnosti: ameriška raziskovalca Cart in Jenkinsova v monografiji *The Heart has Its Reasons. Young Adult Literature with Gay/Lesbian/Querr Content 1969–2004* na primer ugotavljata, da so tudi knjige o istospolno usmerjenih mladostnikih napravile prehod od tega, ko je dejstvo, da je nekdo gej ali lezbijka, predstavljalo problem, do tega, da pač nekdo je gej ali lezbijka in pika, kar pa seveda ne pomeni, da tudi danes ne izhajajo knjige, ki položaj gejev ali lezbijk še problematizirajo. Nekakšen razvoj se kaže tudi v tem, da so bile v sedemdesetih, osemdesetih letih prejšnjega stoletja problemske teme razmeroma redko obravnavane, kasneje pa se je število obravnav zelo povečalo. Nadalje se zdi, da se avtorji lotevajo vedno bolj kompleksnih tem in najtemnejših plati življenja. Maria Nikolajeva v monografiji *The Rethoric of Character in Children's Literature* kot zadnji tabu, ki je padel v mladinski književnosti, omenja umor oziroma uboj mladega človeka, ki ga zagreši mlad človek. Tudi v domači mladinski književnosti, predvsem po obratu tisočletja, naletimo na izrazito krute, pretresljive prizore, eden izmed vodilnih pri tem je na primer roman Nike Maj *Skrivnost za zaprtimi vrati 1 in 2* iz leta 2009, kjer lahko trpinčenju in poškodovanju protagonista prištejemo še dvojni poskus uboja s strani družinskega člana oz. mačehe.

Dobra oziroma slaba knjiga

Tudi na vprašanje, zakaj se avtorji lotevajo problemskih tem, se ponuja več odgovorov. Nekateri gotovo v želji, da bi (tudi) z literaturo pripomogli k detabuizaciji določenega področja/pojava in mladostnikom omogočili izhodišča za debato in razširitev ter kritično priostritev pogleda, drugi morda manj angažirano, predvsem zato, ker so ugotovili, da se takšne teme berejo bolj od kakšnih drugih, da je torej ukvarjanje s problemskimi temami modno oziroma, da se kratkomalo »splača«. Ob slednjih bi se nam seveda moralo zastaviti vprašanje, kako so nalogi kos. Če naj bo izbrana tema obdelana prepričljivo, jo mora avtor dobro poznati; v kolikor se ne prekriva s področjem njegovega siceršnjega strokovnega delovanja (primer Aksinje Kermauner), jo mora temeljito raziskati, toliko bolj, ker spoznavna in etična funkcija v tovrstnih besedilih nikakor nista zanemarljivi ali celo povsem podrejeni estetski.

Tako imamo avtorje, ki poznajo predmet svojega pisanja in ga znajo učinkovito literarizirati, avtorje, ki slednjega ne znajo (ali sploh nimajo takšnega cilja) in bralcu ponujajo literaturo, ki je zavoljo prevladujoče spoznavne ali etične funkcije komaj še leposlovje oziroma je že bolj poučno orientirano leposlovje, in avtorje, ki zaradi nepoznavanja teme (in po možnosti še v odsotnosti estetske funkcije) celo škodljivo generirajo klišeje, stereotipe in predsodke. To pa z drugimi besedami pomeni sledeče: prvič, da je pri vrednotenju tovrstnih knjig potrebna posebna pazljivost, ker mora bralec/kritik upoštevati še več vidikov kot pri kakšni drugi knjigi, in drugič, da so nekatere problemske knjige dejansko lahko škodljive, in to kar dvakrat: kot vsaka neakovostna literatura in dodatno kot potencialni izvor ali

ojačevalec stereotipov in predsodkov; nikakor pa ne, kot so prepričani nekateri, zaradi tem samih po sebi, pač pa izključno zaradi načina, kako jih avtorji izpeljejo.

Uporabljena literatura

Michael Cart in Christine A. Jenkins, 2006: *The Heart has Its Reasons. Young Adult Literature with Gay/Lesbian/Querr Content, 1969–2004*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc. (Scarecrow Studies in Young Adult Literature, No. 18).

Dragica Haramija, 2009: *Sedem pisav: opusi sedmih sodobnih slovenskih mladinskih pisateljev*. Maribor: Mariborska knjižnica, revija *Otrok in knjiga*, Pedagoška fakulteta.

Darja Lavrenčič Vrabc in Ida Mlakar, 2001: »Med tabuji in fantastiko.« *Med tabuji in fantastiko – izbor mladinskih knjig iz leta 2000 po temah, zvrsteh in žanrih*. Ida Mlakar (ur.). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča, enota Pionirska knjižnica.

Maria Nikolajeva, 2002: *The Rethoric of Character in Children's Literature*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc.

